

DEDE KORKUT KİTABI'NIN DRESDEN VE VATİKAN NÜSHALARININ MÜSTENSİHLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Gürol PEHLİVAN*

Özet:

Dede Korkut Kitabı'nın bilinen iki nüshası vardır. Buldukları yerlere göre isimlendirilmiş bu nüshalardan Dresden nüshasında on iki, Vatikan nüshasında ise altı destan bulunmaktadır. Her iki nüshasının ortak bir dip nüshaya dayandığı yaygın olarak kabul edilmiştir. Bu ön kabule bağlı olarak, iki nüshada kolayca fark edilen farklılıkların kaynağı nüshaları kopyalayan müstensihlerdir. Müstensihler, yaygın kanaatin aksine, metinler üzerinde düzenlemelerde bulunabilen kişilerdir. Nitekim Dede Korkut Kitabı'nın var olan iki nüshası bunun en çarpıcı örneğidir. Bu nüshalardaki farklılıklar kelime/ek tercihlerinden kurgulamaya ulaşabilen derecededir. Bu durum, Dede Korkut destanları üzerinde yapılan içerik ve kurguyla ilgili çalışmalarda dikkate alınmayan bir husustur. Bu makalede iki nüshanın müstensihleri "aile sevgisi", "sözlü kalıpları kullanma", "kurgu dikkati", "kurgu eksiğini tamamlama", "ayrıntıcı tavır", "ek kelimelerle anlamı açma", "İslami terim kullanımı" ve "Kazan taraftarlığı" bakımından karşılaştırılacaktır. Böylece müstensihlerin de kendilerine ait dünyalarının olduğu, onları basit bir kopyacı olarak görmenin, en azından her zaman mümkün olmadığı ortaya konacaktır.

Anahtar kelimeler: Dede Korkut Kitabı, müstensih, Vatikan nüshası, Dresden nüshası, karşılaştırmalı yazma incelemesi.

Comparison of the Scribes of the Book of Dede Korkut's Dresden and Vatican Copies

Abstract:

The Book of Dede Korkut has got two known copies as Dresden copy and Vatican copy, which were named after the places in which they were found. The former one

* Öğr. Gör. Dr., Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, gurolpehlivan@hotmail.com

includes twelve epics while the latter has got six. It is broadly presumed that both copies are based on one common copy. With regard to this presumption, it is said that the reason for the easily recognised differences is the scribes that copied them. Scribes, contrary to the common belief, are such people who can make some arrangements in the text. Thusly, the two existent copies of *The Book of Dede Korkut* stand as most striking examples of this. The differences in the copies can be seen in a range from choices of words or affixes to fictionalising. This matter is not usually taken into consideration in the content-related or fictional studies on *The Book of Dede Korkut*. In this essay, the scribes of the two aforementioned copies will be comparatively analysed in terms of "family love", "use of figures of speech", "consideration of fiction", "complementaion of deficiencies in fiction", "elaborative manner", "elaborating on meaning with additional words", "the use of Islamic terms", and "the advocay of Kazan." Hence, it will be suggested that scribes, too, have their own worlds, and seeing them as mere copiers is not, at least, always possible.

Key words: *The Book of Dede Korkut, Dresden copy, Vatican copy, scribe, comparative study of copies.*

Giriş

Türk kültürünün en önemli eserlerinden kabul edilen *Dede Korkut Kitabı*, günümüze yazma hâlindeki iki nüsha olarak gelmiştir. Buldukları mekânlara göre Dresden (D) ve Vatikan (V) nüshaları olarak anılan bu derlemelerin ilkinde on iki, ikincisinde ise altı destan metni mevcuttur. Bu nüshalardan V, uzun süre az sayıda destan içirdiği için "eksik" olarak kabul edilmiş, hatta bu sebeple hayıflanılan araştırmacılar olmuştur (Rossi 1999: 196; Gökyay 2000: IV). Öte yandan nüshayı D'nin bozuk bir kopyası olarak değerlendiren Ergin'in görüşleri (1994: 66), uzun süre pek de sorgulanmadan kabul görmüştür. Rossi ve Gökyay'ın V'nin daha doğru bir nüsha olduğu yönündeki görüşleri, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren daha geniş biçimde paylaşılır olmuş (Zahidoğlu 1999: 153-155), nüshalar arasındaki dil özelliklerinin ve kurgu farklarının oluşu, ayrı ayrı yayımlanmaları fikrini doğurmuştur (Tezcan-Boeschoten 2001: 11). 2000'li yıllardan sonra yapılan tüm bilimsel neşirler bu esasa riayet etmektedir.

İki nüshanın da ortak bir dip nüshadan geldiği görüşü yaygın bir kanaat ise de son yıllarda ayrı ayrı derlenmiş olabilecekleri üzerine görüşlere de rastlanmaktadır (Sheridan Aksoy 2008: 31). Konu, en son Pehlivan tarafından ele alınmış olup dip nüshanın var olduğu, özellikle iki nüshada ortak hataların bulunmasından dolayı, kabul edilmiştir (Pehlivan 2014a: 103-104). Bu ana fikre bağlı olarak nüshaların müstensihlerinin eser üzerindeki etkileri incelendiğinde, özelde bu destanların, genelde yazmaların yazıya geçirilip çoğaltılmasında etkili önemli bir figür olan müstensihlerin edilgen değil, etken bir role sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu etki yer yer metni anlamayı ciddi ölçüde değiştirecek boyutlara ulaşabilmektedir (Pehlivan 2014a: 106-108).

Bu makalede, D ve V'nin ortak bir dip nüshadan ayrı müstensihler tara-

findan istinsah edildiği ön kabulünden yola çıkılarak iki müstensih sekiz ayrı noktadan karşılaştırılacaktır. Bu noktalar şunlardır: 1. Aile sevgisi, 2. Sözlü kalıpları kullanma, 3. Kurgu dikkati, 4. Kurgu eksiğini tamamlama, 5. Ayrıntıcı tavır, 6. Ek kelimelerle anlamı açma, 7. İslami terim kullanımı, 8. Salur Kazan taraftarlığı. Böylece nüshaları oluşturan bu kişilerin destanları nasıl bir bakış açısıyla kopyaladıkları, buna ne derecede kopya denebileceği anlaşıl- maya çalışılacaktır. Böylece bir bütün olarak yorumlanmaya, değerlendiril- meye alışılmış olan Dede Korkut destanlarının iki ayrı eş metni (versiyonu) olduğu, özellikle yapılan içerik ve kurguyla ilgili incelemelerin bu noktayı dikkate alması gerektiği gözler önüne serilmeye gayret edilecektir.

1. Aile Sevgisi

D ile V müstensihlerini ayıran önemli noktalardan ilki olduğunu düşün- düğümüz bu konuda V, aileyi korur pozisyonuyla D'den bariz biçimde ayrıl- maktadır. Destanların ilgili kısımlarının tamamını oluşturan on bir noktada yaptığımız karşılaştırma, bunu çok açık bir şekilde göstermiştir.

Dresden	Vatikan
<i>Senden midür benden midür</i> , Tanrı teala bize bir batman oğul vermez <i>nedendür</i> , dedi. Soyladı, soylama eydür:	Eyle olsa <i>benden midür senden midür</i> , Tanrı bize bir yetmen oğul vermez <i>nedür</i> ? Dedi.
“Han kızı, yerümden durayın mı? Yakanıla bogazundan tutubanı Kaba ökçem altına salayın mı? Kara Polat üz kılıcum elüme alayın mı? Öz gevdenden başunı keseyin mi? Can tatlusın sana bildüreyin mi? Alca kanun yer yüzine dökeyin mi? Han kızı sebebini nedür degil mana, Kadı gazab ederem şimdi sana”	“Han kızı, yerümden durayın mı? Yakanıla bogazundan tutubanı Kaba ökçem altına salayın mı? Kara Polat üz kılıcum elüme alayın mı? Öz gevdenden başunı keseyin mi? Can tatlusın sana bildüreyin mi? Alca kanun yer yüzine dökeyin mi? Han kızı degil mana, Kadı gazab ederem şimdi sana”
Dedi. Dirse Hanun hatunı soylamış, görelüm ne soylamış, eydür:	Dedi. Böyle deyicek Dirse Hanun hatunna kahr geldi. Kara kuyma gözleri kan yaş doldı. Eydür: “Hanum, ne bendendür ne senden, üstümüzde kayım duran Allahdandır” deyüp Dirse Hanun hatunı burada soylamış, görelüm hanum ne söylemiş (V 61a-b/10-3)
“ Hay Dirse Han, bana gazab etme İncitüp acı sözler söyleme (D 8b-9a/8-4)	

Boğaç Han Destanı'ndan aldığımız bu alıntıda çocukları olmaması üzeri- ne hesap soran ve ağır konuşan Dirse Han'a Han Kızı'nın tepkisini görmekte- yiz. V müstensihisi, “*Dirse Hanun Hatununa kahr geldi. Kara kuyma gözleri kan yaş doldı*” demek suretiyle çok şefkatli bir anlatımı tercih ediyor. Esasen “*kara kuyma gözleri kan yaş doldı*” yapısı bir formül¹ olduğundan, burada dip

1 Bilindiği gibi Sözlü Kompozisyon kuramında anlatımın anlatıcı tarafından üç temel yapı ögesi kullanılarak inşa edildiği kabul edilmektedir: a. Formül: Anlatılmak istenen bir ana fikri anlatmak için aynı vezin şartları altında

nüşanın da bu şekilde olduğunu düşünüyoruz.

Aynı destanın sonunda Dirse ile Boğaç birbirlerine kavuşurlar:

Kayıtdı gerü döndi. Dirse Han burada oğlan- cugı sag idüğün yene bildi (D 19a/7-8)	Babayıla oğul birbirin kucuşup ağlaştı- lar, ahvallerin birbiriyle söyleşdiler. An- dan obalarına kayıtdılar (V 67a/8-9)
--	--

Bu sahne, görüldüğü gibi, V'de daha samimi bir hava içinde verilmiş; üstelik hemen sahnenin devamında Han Kızı da unutulmamıştır:

Yok (D)	Han kızı karşı gelüp Dirse Han ile oğlını bir arada gördi Hak ta'alaya şükür kıldı, kurbanlar eyledi. Açlar doyurdu, sadakalar verdi. Oğlını bağrına basup gözlerin öpdü (V 67a/9-11)
---------	---

İlk bakışta tesadüf gibi duran bu kurgu, benzeri kavuşma sahnelerinin V'deki paralel bitişleriyle anlamlı hâle gelmektedir:

Kazan'ın Evinin Yağma- lanması	Kazan Beg ordusını, oğlan- nını, uşağını, hazinesini aldı gerü döndü (D 34b/3- 5)	Kazan Beg ordusını oğlu- nı anasını hatununu kur- tarup hasretler birbirine buluşdı. (V 91a/9-10)
Uruz'un Tutsak Olması	Kazan oğlu üzerine geldi, endi. Elin çözdü, kuca kuca ata ile oğul görüşdü. (D 78b/4-5)	Kazan ve Burla Hatun oğlu üzerine gelüp atdan endiler. Elin çözdiler, kuca kuca görüşdiler (V 99b/7-8)

Görüldüğü gibi, V müstensihî aileyi bir arada görmek ve göstermek isteyen bir tutumla birbirinden farklı üç destanda da benzeri tasarruflarda bulunmuştur. Oysa D müstensihî, baba ile oğlu önceleyen ve anneyi dışarıda bırakan bir tavır içindedir.

D müstensihînin anneye yönelik korumacı bir tavrının olmadığı, *Kazan'ın Evinin Yağmalanması Destanı*'ndaki şu sahnede bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmaktadır:

düzenli olarak kullanılan bir grup sözcük, b. Formüle yakın ifade: Bir mısra veya yarı mısra şeklinde kurulan ve formül benzeri özellik gösteren yapı, c. Tema: Formüllerin kullanılmasıyla oluşturulan geleneksel bir destanın anlatımında düzenli olarak kullanılan bir grup fikir (Ekici 2007: 127). Ayrıntı için bk. (Lord 1960: 30-98; Çobanoğlu 1998: 150-156; Turan 2002: 667-670; Goody 2011: 162-185; Haymes 2010: 19-36). *Dede Korkut Kitabı*'ndaki formül kullanımı için ise bk. (Turan 1997: 301-307; Pehlivan 2014b: 383-398).

“Agzun kurusun ana, dilün çürüsün ana, Ana hakkı Tangrı hakkı degülmissedydi, Kalkubanı yerümden duraydum, Yakanıla bogazundan dutaydum, Kaba ökçem altına salaydum, Ag yüzini kara yere depeydüm, Agzunıla burnundan kan şorladaydum, Can tatlusın sana göstereydüm. Bu ne sözdür? (D 28b-29a/6-3)	Yok (V)
---	---------

Uruz’un annesine çok sert çıkıştığı bu manzume, V tarafından sansürlenmiştir. Aynı şekilde bu sahnenin devamında:

“Kadın ana, karşım alup ne bögürürsün ? Ne bozlarsın, ne aqlarsın? Bağrumıla yüregüm ne daglarsın? Geçmiş menüm günümi ne andurursın? (D 29a/8-10)	“Kadın ana, ne aqlarsın? Karşum alup ne bozlarsın? Bağrumıla yüregüm ne daglarsın? Geçmiş günümi ne andurursın? (V 88b/12-13)
--	--

“*bögürürsün*” kelimesi V müstensihinin hoş karşılayacağı bir ifade olmadığından metin dışında bırakılmıştır. Yine bu destanda, kâfirler Kazan’ın esir olan yakınlarını saymaktayken:

Kâfir eydür: “Begler, Kazanun tavla tavla şehbaz atlarını binmişüz, altun akçasını yagmalamışuz, kırk yigidilen oğlu Uruzı tutsak etmişüz, katar katar develerini yetmişüz, kırk ince bellü kızılan Kazanun helâlini tutmuşuz. Bu hayfları biz Kazana etmişüz” dedi (D 21a-b/13-4)	Tekvur eydür: “Begler, Kazana aceb iş oldı. Malını menalini evini oğlını kızını örme saçlu karıcık anasını biz almışuz” (V 84b-85a/13-1)
---	---

D, tercihini oğul ve eş yönünde kullanırken; V, Kazan’ın annesini ihmal etmediği gibi, “*örme saçlu karıcık*” şeklinde okuyucunun onun için ayrıca üzülmesini sağlayacak olan sıfatlar kullanılmıştır.

Öte yandan V, *Uruz’un Tutsak Olduğu* destanında:

Yalınız oğul haberin, a Kazan, degil mana, Demeyz olsan yana göyne kargaram, Kazan sana ” (D 71a/1-7)	Yok (V)
---	---------

Burla Hatun’un Kazan’ı lanetlemekle tehdit ettiği kısmı da metnine almamıştır. Burada başka sebeplerin varlığı söz konusu edilebilirse de² sonuçta müstensihimizin genel tavrına çok uygun bir tutum olduğu açıktır. V müstensihinin aileye önem veren dünyasında eşin kocasına beddua etmesi uygun değildir.

2 Bk. “3. Kurgu Dikkati” kısmındaki son örnek.

Yegenek destanında ise, *Yegenek* ve babası Kazılık Koca'nın birbirleriyle ilk karşılaşmasının tasvirinde D, baba-oğulu başta töreye göre hasret giden ve sonra "gizlice" birbirlerine sevgilerini gösteren kişiler olarak çizmiştir. Oysa V müstensihisi "*babasının ayagina düşdi*" ifadesinin de gösterdiği gibi, açık bir sevgi gösterisini tercih etmektedir ki şaşırtıcı değildir:

Yegenek babasıyla görüşti, andan kalın begler görüşti. Pes bir uyardan begler hisara yöriyüş etdiler, yağmaladılar. Babasıyla Yegenek gizli yaka tutuban yiyeşdiler, iki hasret birbirine bulşdılar, issüz yerün kurdı gibi ulşdılar, Tangrıya şükürler kıldılar. (D 108a/3-8)	Dahi varup babasının ayagina düşdi. Babası dahi oğlını bagrına basup gözlerin öpüp kuçdı. Andan hisara yöriyüş etdiler, yağmaladılar. (V 103a-b/12-1)
---	--

Yine aynı destanda dayı-yeğen ilişkisine işaret eden şu kısım ilginçtir:

Adı bellü beglerle sen yortmadun , Beş akçalı ulufeciler yoldaş etdüñ , Anuniçün ol kalayı sen almadun (D 106a/3-4)	Adı bellü yigitleri sen yöritmedün . Beş akçalık ulfacıla yoldaş oldun , Anuniçün ol kalayı almadun (V 102a/5-6)
Yegenek gene eydür: "Kese kese yemege yahni yahşı, Segirdüginde sürçmese yügrük yahşı, Dayım geldüginde dursa devlet yahşı, Bildügin unitmasa akıl yahşı, Kariminden dönmese kaçmasa erlik yahşı" (D 106a/5-8)	Yok (V)

Babasını kurtarmaya giden dayısının başarısızlıklarını eleştiren bu kısımda V, çok hassas bir eleme yapmıştır. Ulufecilerden bahseden kısmı, muhtemelen siyasi-askerî mesaj vermek istediğinden almış, yeğenin dayıya "*kari-minden dönmese kaçmasa erlik yahşı*" dediği şiiri ise almamıştır. Böylece eleştiriyi hakaret boyutuna gelmeden kesmiştir.

Son olarak *Bamsı Beyrek Destanı*'nda Kısırca Yenge ve Boğazca Fatma'ya karşı V müstensihinin daha sert bir mizahı tercih ettiğini, onlarla ilgili olarak Beyrek'e daha acı sözler söylediğini ifade edelim (Pehlivan 2014b: 73-76). Bu tarz kadınların aile kurumuna zararlı olduğunu düşündüğünü rahatlıkla iddia edebileceğimiz V müstensihinin bu tavrı, yukarıdaki veriler ışığında oldukça anlaşılardır.

D müstensihinin ise bu noktada korumacı bir tavrı yoktur. Nitekim verdiğimiz örnekler dışında, *Segrek Destanı*'nda, *Segrek*'in ağabeyinin esir olduğunu kendisinden saklayan babasına söylediği manzumeyi (D 131a-b/12-3) -ki Uruz'un annesi Burla Hatun için söylediğine çok benzer bir yapıdadır- alması da bunu göstermektedir. Bu örnekler açıkça göstermektedir ki iki müstensih, ortak bir dip nüshaya dayandıkları hâlde, aile noktasında *Dede Korkut Kitabı*'na hiç de aynı şekilde yaklaşmamaktadırlar.

2. Sözlü Kalıpları Kullanma

Yirmi sekiz noktada yaptığımız karşılaştırma sonucunda, yedi noktada V'nin, yirmi bir noktada ise D'nin sözlü kalıp yapısına daha uygun bir kurgulamaya gittiğini gördük. Üstelik bu yedi noktanın üçü *Bamsı Beyrek Destanı*'nda Kısırcı Yenge-Boğazca Fatma ile Beyrek arasındaki konuşmalarda geçmiştir ki yukarıda belirttiğimiz gibi, bu müstensihin aileyi koruma içgüdüğü bağlamında düşünüldüğünde ilginçtir.

V müstensihi bu sözlü yapıları bazen hiç kullanmamakta bazen de kısaltma yolunu tercih etmektedir. Kalıpları hiç kullanmadığı birkaç örnek vermek gerekirse:

Dirse Han dişi ehlinün söziyle ulu toy eyledi. Hacet diledi. Atdan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdurdi. İç Oguz, Daş Oguz beglerin üstine yıgnak etdi. Aç görse doyurdu, yalın görse donatdı, borçluyu borcından kurtardı. Depe gibi et yıgıdı, göl gibi kıımız sagdurdu (D 9a-b/10-2)	Dirse Han dişi ehlinün söziyle ulu toy etdi.(V 61b/7)
---	---

Yukarıdaki formüle yakın ifade, şölen ve toylar için en sık kullanılan kalıptır. Aşağıda da *Kazan'ın Evinin Yağmalanması Destanı*'ndan bir örnek verilecektir:

Kazan eydür: “Üç yüz yigidilen oğlum Uruz menüm evüm üstine dursun” dedi. Konur atın çekdürdi, butun bindi. Tepesi kaşga aygırına Dünder bindi. Gök bedevinin dartdurdu, Kazan Begün karındaşı Kara Göne bindi. Ag bedevinin çekdürdi, Bayındır Hanun yağısın basan Şir Şemseddin bindi. Barasarun Bayburd hisarından parlayıp Beyrek boz aygırına bindi. Konur atlı Kazana keşiş deyen Beg Yegenek dorı aygırına bindi. Saya varsam dükense olmaz (D 20b/5-12)	Kazan eyitdi: “Üç yüz yigit ile oğlum Uruzu koram” dedi. Heman konur atını çekdürdi. Kazan bindi (V 84b/4-5)
--	--

Görüldüğü gibi, sözlü anlatımın önemli bir özelliği olan sıfatlamalarıyla (epitetleriyle)³ birlikte kahramanların sayılması atlanmıştır. *Bamsı Beyrek Destanı*'ndan alınan bu sahnede de V müstensihi “üçler” kuralını ihlal etmektedir:

Bazirganlar dahı gece gündüz yola girdiler, İstanbola geldiler. Dan dansuh ile yahşi armaganlar aldılar. Bay Bürenin oğlıçün bir deniz kulunu boz aygır aldılar, bir ag tozlu katı yay aldılar, bir dahı altı perli gürz aldılar. Yol yaragın gördiler (D 36b-37a/11-2)	Bazirganlar dahı “ N'ola hanum ” deyüp yol yaragın görüp yola girdiler. Gece gündüz yöriyüp İstambol'a geldiler. Bay Büre Beg oğlı için bir deniz kulunu boz aygır, bir ag tozlu katı yay, bir dahı altı perli gürz ve bir yahşi kılıç alup yola girdiler (V 68b/3-5)
---	---

3 “Bir ismi veya halk bilimi araştırmalarında bir kahramanın ismini bir sıfatla, isimle veya bir sıfat cümlesi ile tamamlayan söz ve cümlelere verilen addır. Örneğin “deli adam” denildiğinde “deli” sıfatı adamın epiteti olarak anlaşılmaktadır. ‘Kapıyı kırıp zorla içeri giren adam’, denildiğinde de ismin önündeki cümleler ismin epitetidir.” (Başgöz 1998: 35). Terimi, Kamil Veli Nerimanoglu “bedii vasıf-bedii hitab” (Veliyev 1989: 82-84); Metin Ekici ise “sıfatlama” (Reichl 2002: 218) olarak Türkçeye çevirmişlerdir.

Dünya sözlü geleneğinde yer alan masallarda istisnasız olarak üç armağan çıkar, sadece yazılı masallarda iki armağan görülür (Olrik 2006: 104-105). Olrik'in bu tespiti önemlidir. Destanın D nüshası üç kuralına riayet ederken; V, armağan sayısını dörde çıkarmış ve bu kuralı çiğnemiştir. Bu durum, V müstensihinin sözlü kalıpları çok defa almaması, kısaltması veya değiştirmesiyle birebir örtüşen bir durumdur. V müstensihinin yazılıdan yana olan tavrının bir göstergesidir.

Yine *Bamsı Beyrek Destanı*'nda:

Bay Bürenin oğlu beş yaşına girdi, beş yaşından on yaşına girdi, on yaşından on beş yaşına girdi. Çaya baksa çalımlı, çalkara kuş erdemli bir güzel yahşi yigid oldu (D 37a/2-6)	Bunlar gelince çok yıllar çok aylar geçdi. Bay Büre Begün oğlu on beş yaşına girdi. Begler içinde çalımlı, çal kara kuş erdemli bir yahşi kılıç[lu] yigid olmuşdu (V 68b/5-7)
--	--

D, Bamsı'nın büyümesini konuşmanın tabii üslubu içinde nakletmiş; V ise kısaltma yaparak sözlü üsluba aykırı davranmıştır. Aynı destandan şu sahne de örnek gösterilebilir:

Beyrek and içdi: “Kılıcuma dogranayın, ohuma sancılayın, yer gibi kertileyin, top- rak gibi savrılayın, sağlıgla varacak olurısam Oguza, gelüp seni helallıgı almazsam” dedi. (D 51a-b/4-2)	Beryek and içdi: “Eger Oguza varacak olursam gelüp seni alayım” dedi. (V 76a-b/11-3)
--	---

D'deki yemin kalıbının Türk sözlü edebiyatında oldukça eski bir mazisi vardır. D, bu kalıbı kullanarak konunun önemini tebarüz ettirmiş, V ise bu kalıbı metnine dâhil etmemiştir.

İkinci grupta V'nin kısaltma yaptığı sözlü kalıplara örnek vereceğiz. İlk örneğimiz *Boğaç Han Destanı*'ndan:

Salkum [salkum] tan yelleri esdüginde Sakallu bozaç torgay sayradukda Bedevi atlar issin görüp okradukda Sakalı uzun Tat eri banladukda <i>Aklı karalı</i> seçilen çağda Kalın Oğuzun gelini kızı bezenen çağda Gösi güzel kaba dağlara gün degende Beg yigitler cılasunlar birbirine kuyulan çağda (D 12 b/4-9)	Salkum [salkum] tan yelleri esdüginde Sakalı uzun Tat kocası banladukda <i>Akıla kara</i> seçilen çağda Kalın Oğuzun kızı gelini bezenen çağda (V 63b/3-5)
---	---

D'de iki defa geçen bu manzume, ilk geçtiği yerde (D 7b/2-7) V tarafından metne dâhil edilmemiştir. Manzume, destanda pek tanıtılmayan Dirse Han için söylenmiş bir ağıt gibidir. Anlatıcı, bu manzumeyi Dirse Han'ın ağzından vererek etkiyi güçlendirmeyi amaçlamıştır. Şiirde geçen *“esdüginde, sayra-*

dukda, banladukda, okradukda” kelimeleri hep “*esmeyi, bağırmayı, ünlemeyi*” ifade etmektedir. Akabinde “*aklı karalı görünen çağda*” ve “*kuyulmak*” kelimeleri ise karmaşayla bağlantılıdır. Dolayısıyla anlatıcı, muhtemelen, ezgisiyle söylediği bu manzume ile Dirse Han’ın çocuksuzluk acısı arasında ince bir bağlantı oluşturmuş; böylece dinleyici/okuyucuya Dirse Han’ı daha iyi anlama imkânı sunmuştur.

Bu alıntının yapıldığı ikinci sahnede ise manzume, V tarafından kısaltılarak verilmiştir. İlk geçtiği yerde Dirse Han’ın kendisi tarafından, çocuğu olmaması bağlamında, söylediği; ikinci geçtiği sahnede ise Dirse’nin oğlu Boğaç’ı öldürme niyetiyle ava götürmesinden önce, ozan tarafından söylenen bu manzumenin içerdiği ses tekrarları, onu iki sahne için de etkili kılmaktadır. İlk sahnede çocuksuzluğun acısını aktarma işlevine sahip olan manzume, ikinci sahnede de yeniden evlatsız kalmak üzere olan Dirse için bir ağıt niteliğindedir. Ancak V’nin manzumeyi kısaltması, bu etkinin büyük bir kısmını yok etmektedir.

Kazan’ın Evinin Yağmalanması Destanı’ndan aldığımız bu kısım, küçük olmakla beraber ilgiye değerdir:

<i>Av avlayalum, kuş kuşlayalum</i> (D 20a/12)	Avlayalum, kuşlayalum (V 84b/1)
--	---------------------------------

İlk parçada asonanslar yoluyla kurulan ses harmonisi, ikinci cümlede kesinlikle yoktur ve diğer destanlarda da geçen bu formüle alışkın kulaklar için yadırgatıcı olup kuru bir hâle dönüşmüştür.

Aynı destanda:

Meger, hanum, ol gece kalm Oguzun devleti, Bayındır Hanun güyegüsi, Ulaş oğlu Salur Kazan kara kaygulu vakia gördi. (D 23a/9-13)	Bu tarafda Kazan Beg gece yaturken kaygulu vakia gördi. (V 85b/11-12)
--	---

Görüldüğü gibi D, hem anlatıma hareketlilik getirmek hem de Kazan’ın rüyasının “sadık” çıkacağını önceden bildirircesine Kazan’ı sıfatlamasıyla anmakta; böylece sözlü anlatımın bol tekrarlı tavrına (Ong 1999: 56) bir örnek oluşturmaktadır. Aynı şekilde:

“ Salur Kazan, Beg Kazan , ölü misin, diri misin? Bu işlerden haberün yok mıdır?” dedi. (D 23a/8-9)	“ Kazan Beg , ölü misin diri misin? Bu işlerden haberin yok mı?” dedi. (V 85b/10-11)
--	---

D’de mesafeli olmak yerine daha katılımcı ve duygudaş⁴ bir tarzı gözleyebiliyoruz.

4 Sözlü kültürün duygudaş ve katılımcı tavrı için bk. (Ong 1999: 62).

Agca Kala Sürmelüye gelüp Kazan kırk otak dikdürdi. Yedi gün yedi gece yeme içme oldı. Kırk eyü kulıla kırk carıye oğlu başına çevürdi, azad eyledi. Cılasun erlere kıra ölke verdi, cübbe çuka verdi. (D 78b/8-12)	Agca kala Sürmelüye geldi, otak dikdi. Yedi gün yedi gece yeme içme oldı. Kazan Beg kullar karavaşlar azad etdi. Cılasun yeg erenlere kala ölge, cebe çuka verdi. (V 99b/9-11)
---	--

Yukarıdaki alıntıda ise D, geleneksel düşüncenin önem verdiği formulistik “kırk” sayısını kullanırken; V, kullanmamıştır.

3. Kurgu Dikkati

Bu konuda üç noktada karşılaştırma yapılmış ve ikisinde V müstensihinin daha hassas olduğu, *Bamsı Beyrek Destanı*'nda ise iki müstensihin de soruna başka açılardan baktığı görülmüştür.

İlk örnek, *Kazan'ın Evinin Yağmalanması Destanı*'ndan verilecektir:

Kâfirler ters danışdılar: ‘Kazan oğlu Uruzı habstdan çıkarun, bogazından urganıla asun, iki dalusından çengele sancun. Kıyma kıyma ag etinden çekün, kara kavurma edüp kırk beg kızına iletün. Her kim yedi, ol degül. Her kim yemedi, ol Kazan hatunudur, çekün döşegümüze getürelüm, sagrak sürdürelüm’ demişler. Senün etünden, ogul yeyeyin mi, yohsa sası dinlü kâfirün döşegine gireyin mi? Agan Kazanun namusını sındurayın mı, necedeyin ogul hey?’ dedi. Uruz eydür: (D 28a-b/11-6)	“Kâfirler şimdi ters danışdılar ‘Kazan oğlu Uruzı çengele urun’ dedi. ‘Ag etinden kesün, kavurma edün, kırk bir kızun önine kon. Kankısı yemezse bilün Kazanun hatunı oldur’ dedi. ‘Çekün döşegüme getirün, sagrak sürdüreyim’ dedi. Ne dersin ogul? Senün etünden yeyeyin mi, yohsa sası dinlü kâfirün döşegine gireyin mi, agan Kazan Begün namusını sındurayın mı, ogul?’ dedi. Uruz dahı soyladı: (V 88a-b/13-5)
---	---

Sahnedeki kâfirler Burla Hatun’u tanıyamadıklarından, Uruz’un etinden kavurma yapıp kızların önüne bu kavurmayı koyacaklar, yemeyenin de Burla olduğunu anlayacaklardır. Bu açıdan bakıldığında kâfirlere göre Burla ile beraber kırk bir kız olması gerekir. D, bu konuda dikkatli davranmamış kırk olduğunu kaydetmiştir. Esasen dip nüshada da böyle olma ihtimali vardır. Ancak *Bamsı Beyrek Destanı*'ndaki otuz dokuz yiğit meselesi hatırlandığında dip nüshada bu sayının doğru olma ihtimalinin yüksek olduğunu düşünüyoruz. Ayrıca D, bu kızların “*beg kızı*” olduğunu kaydederek ciddi bir hata yapmaktadır.⁵ V ise bu kısımda “*beg kızı*” ifadesini sadece bir kere kullanmaktadır. Esasen problemli bir yer olan bu kısım⁶, belki de istinsah edilen dip nüshada buranın okunaksız yazılmış olmasından dolayı, bazı sorunlar içermektedir. V, bu sorunların daha iyi üstesinden gelmiş gibi görünmektedir.

Bamsı Beyrek Destanı'nın sonunda yer alan:

5 Metinde “ince kız”, “cariye” anlamındadır. Nitekim “ince” kelimesinin Moğolca olduğunu ve “cariye, evlenirken kadına verilen hizmetçi” anlamına geldiğini ifade eden Tezcan (2001: 87-89)’a, Özçelik (2005: 125-127) de katılmaktadır. Bu veri ışığında Burla Hatun’un yanındaki kırk kızın “beg kızı” olamayacakları açıktır.

6 (Tezcan 2000: 87-89; Özçelik 2005: 125-127).

Bay Büre Begün oğlancuğu Beyrek, **Bay Bican Melikün kızın aldı**. Ag ban evine, ag otagına **gerü döndi**, düğüne başladı. (D 62b/5-6)

Melikün kızı ile Beryek ahd etmişdi. **Aldı**, gerü döndi. Ag ban evine ag otagına geldi. Düğüne başladı. (V 83b/7)

ifadesi, Beyrek'in kiminle evlendiğiyle ilgili olarak iki müstensih'in farklı tavırlarını yansıtmaktadır. Daha önce ele aldığımız bu kısım ile ilgili olarak şu hususa dikkat çekmek istiyoruz. D'ye bakıldığında "*Bay Bican Melikün*" ifadesi dikkat çekmektedir. Burada hemen şunu ifade edelim ki "*melikün*" kelimesi, bazı yayınlarda "*hanun*" sözcüğüyle değiştirilmiştir.⁷ Bu onarım, müstensihleri anlamayı güçleştirmektedir. Bizce, iki nüshada ortak olan "*melikün*" kelimesinin ardından V nüshasındaki "*ile Beryek ahd etmişdi*" söz grubu V müstensihinin eklemesidir. Aynı kelimenin başındaki "*Bay Bican*" ise, D müstensihinin bir eklemesidir. Sonraki kısımdaki "*aldı*" kelimeleri ortaktır. V'de hemen "*geri döndi*" ifadesi yer alırken; D, "*ag ban evine ag otagına*" ifadesini yerleştirdikten sonra "*geri döndi*" kelimelerini kullanmıştır. Görüldüğü gibi, muhtemelen, dip nüshada da sorunlu olan bitiş kısmını iki müstensih de kendilerince onarmışlardır. V'nin alpin verdiği sözü bozmaması gerektiğini düşünerek - "*ahd etmişti*" ifadesini hatırlayalım-; D'nin ise ana kahramanlardan Banı Çiçek'le Beyrek'in evlenmemesinin mantıksız olacağına hükmederek bu sonucu kurguladıkları düşünülebilir. Ancak V'nin niçin son düğünü açıkta bıraktığı, burada Banı Çiçek'i zikretmediği meçhulümüzdür.

Son örneğimiz *Uruz'un Tutsak Olması Destanı*'ndandır:

"Kuru kuru çaylara su saldum,
Kara donlu dervişlere nezir verdüm,
Yanuma al bakdugumda koşuma eyü bakdum,
Umanına usanına aş yedürdüm,
Aç görsem doyurdum, yalıncağ görsem donatdum,
Dilek ile bir oğlı gücile buldum,
Yalınız ogul haberin, a Kazan, degil mana,
Demez olsan yana göyne kargaram, Kazan sana" (D 71a/1-7)

Yok (V)

Destanın sözlü şeklinde bulunduğu düşünülebilecek bu yapı, sözlü kalıpları aktarmada daha hassas olan D müstensih'i tarafından nakledilmiş; V müstensih'i tarafından ise atlanmıştır. İlgili olduğu sahnenin hem dramatik etkisi hem de sözlü formül olarak kurgulanışı bakımlarından çok önemli olan bu kısmın, V tarafından atılması ilk bakışta oldukça gariptir. Bu durumu anlayabilmek için V'nin müstensih'i tarafından yapılmış bir "seçki" olduğunu akılda tutmak şarttır. Bu bağlamda V müstensih'i kendi seçkisinin mantıksal tutar-

7 (Tezcan-Boeschoten 2001: 95; Özçelik 2005: 564; Kaçalın 2006: 77); öte yandan (Gökay 2000: 57)'de "gönlünce" bir son kurgulamıştır ve maalesef, kullandığı dizgi formlarına dikkat etmeyen okuyanı yanıltmaktadır. Ergin'de ise (1994: 153), edisyon kritiğin gereği olarak farklılıklar aparatta verilmiş; ancak pratikte tanınmaz bir hâl meydana gelmiştir.

lılığı konusunda çok hassastır ve Kazan'la ilgili bir anlatıya ulaşamamışsa, buna referans veren kısımları veya anlatıları çıkarma eğilimindedir (Pehlivan 2014b: 437-439). Bu sebeple dramatik etkiyi zayıflatmak pahasına bu kısmı metnine almamıştır.

4. Kurgu Eksiğini Tamamlama

Dokuz noktadan yaptığımız mukayese sonucunda, beş noktada V'nin, dört noktada ise D'nin daha hassas olduğu görülmüştür. Bu noktadan müstensihlerin vurgulamaya değer bir farklılıkları yoktur.

Öncelikle *Boğaç Han Destanı*'ndan Boğaç ile boğanın mücadelesi sahnesine bakalım:

Oglan yumruğuyla boganın alnına kıya tutup çaldı. Boga götün götün getdi. Boga oğlana sürdi gerü geldi. Oglan yine boganın alnına yumruğuyla katı urdı. Oglan bu katla boganın alnına yumruğunu dayadı. Sürdi meydanun başına çıkardı. Bogayla oglan bir hamle çekişdiler. <i>İki dalusunun üstine boganın durdı</i> . Ne oglan yener ne boga oğlanı yener. (D 10 a/7-10 b/6)	Oglan yumruğuyla boganın alnına eyle urdı kim boga götünün üstüne oturdı. Gerü kal-kup oğlana sürdi. Oglan bu katla boganın alnına elin dayadı. Bogayla oglan meydanda bir mikdar çekişdiler. Han Bayındır [ile beg]ler temaşaya bakışdılar . <i>Boganın iki dalısı üzerine köpük durdı</i> . Ne oglan bogayı yendi ne boga oğlanı yendi. (V 62 a/4-10)
---	---

V'nin metne Bayındır Han ve beyleri katması, sahnenin devamındaki gelişmeleri desteklemeye yöneliktir. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki metne naşirler tarafından eklenen “*ile beg*” yapısı olmadan cümlenin eksik kalışı, V'nin dip nüshayı kopyalarken yaptığı bir atlama olarak düşünülürse, bu örnekte müstensih eklemesinden bahsedilmesi mümkün olmaz. Ayrıca D, boğanın “*iki dalısı*” üzerine ne durduğunu atlarken; V, bu noktada da “*köpük*” eklemesini yaparak cümleyi tamamlamıştır.

Yine *Boğaç Han Destanı*'nın son kısmında Boğaç'ın, babasını esir alan kırk namerdin peşine düşmesi sahnesinde:

Yok (D)	Ol namerdlerün ardından yetdi. Anlar görinür yere varıcak kırk yigidin pusıya kodı (V 66a/10-11)
---------	--

V, Boğaç'ın kırk yiğidini pusuya koyduğu eklemesini yaparak sahnenin devamında kırk yiğidin ortaya çıkıp Boğaç'ın yanında savaşa atılmalarını tutarlı hâle getirmiştir.

Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Destanı'nda ise, Burla'ya kadeh sundurmak isteyen kâfirlerin yapacakları anlatılmadan önce V müstensihisi şu eklemeyi yapar:

Yok (D)	Ol arada Burla Hatun kırk kızıyla oğlu Uruz bir evde habs idi (V 88a/2)
---------	---

ve böylece Burla'nın Uruz'la nerede ve nasıl konuşabildiğini mantıksal

tutarlılık içinde verme imkânı bulur.

Öte yandan aynı destanda D müstensihinin daha başarılı olduğu başka bir sahne de mevcuttur:

<p>Çobanın üç yaşar dana derisinden sapanının ayasıydı, üç keçi tüyünden sapanının kollarıydı, bir keçi tüyünden çatlağıydı. Her atanda on iki batman taş atardı. Atduğu daş yere düşmezdi, dahı düşse toz gibi savrılırdı, ucuk gibi obrılırdı. Üç yıladak taşı düşdüğü yerün otı bitmezdi. Semüz koyun, aruk toklı bayırda kalsa kurt gelüp yemezdi sapanun korkusundan. Eyle olsa, sultanum, Karaca Çoban sapan çatlatdı. Dünya âlem kâfirün gözine karan-gu oldu (D 30a-b/10-5)</p>	<p>Çobanın altı yaşar dana derisinden sapanı varıdı. Üç keçi tüyünden sapanınun kolları varıdı, bir keçi tüyünden sapanınun çatlağı-cı varıdı. Her atanda on iki batman taş atardı. Üç yıladak taşun düşdüğü yerün otı bitmez idi. Eyle olsa Karacık Çoban kâfirün ordusını gördükde ihtiyarı kalmayup sapanını çatlatdı. Kâfirün eşitdükde âlem başına dar oldu (V 89a-b/12-3)</p>
---	---

Görüldüğü gibi, Karaçuk Çoban'ın tasviri ve işlevleri konusunda D'nin verdiği bilgiler, V'ye nazaran çok daha renklidir. Hatta Dede Korkut okuyucularının pek çoğunun aklında kalacak vuruculuktur. V ise burada daha kuru bir yazılı anlatım üslubunu benimsemiştir.

Bamsı Beyrek Destanı'nda ise V, yine kurgunun mantığını gözeterek bezirgânların uzun yıllardır dışarıda olduğunu vurgulama gereği duymuştur:

<p>Bazirganlar geldi deyü babası sevindi. Çetir otag, ala sayvan dikedürdi, ipek halıçeler saldı. Geçdi oturdu. (D 38b-39a/10-2)</p>	<p>Babasına haber geldi kim “Bunca yıllardan beri geden bazirganlar geldiler” deyü. Bay Büre Beg sevindi. Divan buyurdu. Sayvanın dikedürdi, ipek kalıçalar döşetdi. Geçdi, Bay Büre Beg oturdu. (V 69b/6-11)</p>
--	---

V müstensihi bununla yetinmemiş, ayrıca Bay Büre Bey, Bamsı ve bezirgânlar arasında geçecek sahnenin “divan” adı verilen ve resmî nitelikte bir toplantı olduğunu da eklemiştir. V'nin mantığı açısından düşünüldüğünde, Bay Büre Bey, oğlunun hediyelerini resmî bir toplantıda vermek istemektedir ki bu durum, sahnenin devamında bezirgânların kendisinden önce oğlu Bamsı'nın elini öpmelerine kızmasının hangi koşullar altında gerçekleştiğini daha da iyi anlamamızı sağlamaktadır. Bu sahnenin devamında bir başka noktada ise D, yaptığı cümle eklemesiyle, Bay Büre Bey ile bezirgânlar arasında geçen konuşmayı daha doğal biçimde vermeyi başarmıştır:

Bazırganlara eydür: “Mere kavat oğlu kavatlar, ata dururken ogul elini mi öperler?” Eyitdiler: “Hanum, bu yigit senün oglun mıdur?” “Beli, menüm oğlumdur” dedi. Eyitdiler: “ Emdi incinme hanum, evvel anın elin öpdüğümüze. Eger senün oglun olmasaydı bizüm malımız Gürcistanda getmişidi, hepümüz tutsak olmuşidi” dediler. Bay Büre Beg eydür: “Mere, benüm oglum baş mı kesdi, kan mı dökdi?” “Beli, baş kesdi, kan dökdi, âdem ahtardı” dediler. (D 39a/ 6-13)	“Mere kavatlar, ata dururken ogul elini mi öperler” dedi. “Hanum, bu senin oglun mudur?” dediler. Eyitdi: “Benüm oğlumdur” dedi. Eyitdiler: “Sultanum, bu senün oglun olmasa bizüm malımız Gürcistana getdi idi” dediler. Bay Büre eydür: “Mere, benüm oglum baş mı kesdi, kan mı dökdi?” dedi. “Beli sultanum, baş kesdi, kan dökdi” dediler. (V 69b-70a/11-1)
--	---

Oğlunun başarısını öğrenen Bay Büre Bey, Oğuz beylerini çağırır:

Kalın Oguz beglerini çağırır, konukladı. Dedem Korkut geldi, oğluna ad kodı, eydür (D 39b/2-3)	Bay Büre Beg heman kalın Oguz beglerini çağırır, konukladı. Oğlunun kıssasını arz eyledi. Cümle begler istihsan etdiler. Andan Dedem Korkut gelüp bu yigide ad kodı, görelüm ne dedi. Dedem eydür: (V 70a/2-4)
--	---

Görüldüğü gibi V, Bay Büre Bey'in olanları Oğuz beylerine anlattığını belirtme ihtiyacı duyar.

Yegenek Destanı'nın girişine eklenen ve Kazılık Koca'nın daha iyi tanınmasına yardım eden kısım müstensihlin rolü hakkında ilginç bir veri içermektedir:

Kazılık Koca derleridi bir kişi varıdı, Bayındır Hanun veziri idi. (D 103a/3-4)	Bir zamandan sonra Kazılık Koca derlerdi bir kişi varıdı (V 100a/9-10)
--	--

D, Kazılık Koca'nın Bayındır Han'ın veziri olduğu bilgisini vermiştir. Bundan önceki sahnede de Bayındır Han'ın yanına toplanan beylerin İç Oğuz beyleri olduğunu belirtmiş ve dolaylı olarak Kazılık Koca'nın da İç Oğuz'dan olduğunu söylemiştir. Öte yandan V, başta Bayındır Han'ın meclisinde olanların hem İç hem de Dış Oğuz beyleri olduğunu yazıp Kazılık Koca'nın da “*işe yarar bir âdem*” olduğunu belirtmenin ötesinde, onun kimliğiyle ilgili bir açıklama yapmamıştır. D, bu sahnede sonradan olacakların alt yapısını kurma ve mesajların doğru yere gitmesini sağlayabilmek için daha bilinçli bir tavır izlemektedir. D'nin başta verdiği bu kısa; ama önemli bilgiler sayesinde okuyucu, vezirin nasıl hareket etmesi gerektiği hususunda bilgi sahibi olmaktadır. Oysa V, böyle bir duruma imkân tanımamaktadır.

Yine aynı destanda D:

Günlerde bir gün Düzmürd kalesine geldi. Kara Deniz kenarında idi. Ana erüben kondılar. (D 103a/10-11)	Günlerde bir gün Düzmürt kalasına gelüp kondılar (V 100a/13)
---	--

şeklindeki açıklamasıyla, okuyucusunun sorması muhtemel olan Düzmürd Kalesi'nin nerede olduğuna dair soruyu cevaplamaktadır. Bu kalenin

mevkinin belirtilmesi şu bakımdan da önemlidir ki bu bilgilendirme sayesinde Kazılık Koca'nın vezir olmasına rağmen, Oğuz merkezinden ne kadar uzaklaştığı da gösterilmiştir. Bilindiği gibi Karadeniz kıyıları, destanlarda oldukça uzak kabul edilen bir coğrafyadır ve kâfirlerin güçlü olduğu bir sahadır. Dolayısıyla D, destanın başından beri alttan alta verdiği “vezir ihtiyatlı olmadır” mesajını tutarlı bir biçimde sürdürmektedir.

5. Ayrıntıcı Tavrı

Dokuz noktada yaptığımız karşılaştırma sonucunda, beş noktada V'nin, dört noktada ise D'nin ayrıntıcı bir tavra sahip olduğunu gördük.

Bamsı Beyrek Destanı'nda Bay Büre Bey'in ağlaması karşısında Kazan'ın tavrı tasvir edilirken:

Kıya tiküben Bay Büre Begin yüzine bakdı eydür: (D 35b/11-12)	Yok (V)
---	---------

D müstensihisi “kıya tiküben” (göz süzerek-alayıcı) ifadesini kullanır. Böylece Kazan'ın Bay Büre'nin bu tavrını ayıpladığı anlatılmıştır.

Yine *Bamsı Beyrek Destanı*'nda, Beyrek ile Banu Çiçek güreşi aşağıdaki gibi tasvir edilmiştir:

Karvaşdılar, iki pehlevan olup birbirine sarmaşdılar. Beyrek götürür kızı yere vurmak ister, kız götürür Beyregi yere urmak ister. Beyrek bunaldı, eydür: “ Bu kıza basılacak olurısam kalın Oğuz içinde başıma kahınç, yüzüme tohınç ederler ” dedi. Gayrete geldi, kavradı kızun bağdamasın aldı, emceginden tutdı. Kız koçındı. Bu gez Beyrek kızun ince beline girdi. Bagdadı , arhası üzerine yere urdı. Kız eydür: “Yigit, Bay Bicanun kızı Banı Çiçek menem” dedi. Beyrek üç öpdi, bir dişledi , “ Dügün kanlu olsun han kızı ” deyü barmagından altun yüzigi çıkardı, kızun barmagina geçürdi, “Ortamızda bu nişan olsun, han kızı” dedi. Kız eydür: “Çün böyle oldı, heman emdi ilerü durmak gerek , beg oğlu” dedi. Beyrek dahı: “N'ola hanum , baş üzerine” dedi. Beyrek kızdı ayrırlup evlerine geldi (D 41b-42a/2-8)	Karvaşdılar, iki pehlevan olup birbirine sarmaşdılar. Beyrek bunaldı, kızun memesine yapışdı. Kız kocındı. Beyrek kızun ince beline girdi. Baglandı , kızı arkasınun üstine yere basdı. Kız eydür: “Yigit, bilmiş ol , Bay Bican kızı Banı Çiçek benem” dedi. Beyrek üç öpdi, bir ısırdı . Barmagından çıkarup yüzüğünü bağışladı, kızun barmagina geçürdi. “Ortamızda, han kızı, nişanimuz olsun” dedi. Banı Çiçek eydür: “Çün böyle oldı, heman ilerü dur , beg oğlu” dedi. Beyrek “N'ola, baş üstine” dedi. Andan vidalaşup dönüp Beryek evlerine geldi (V 71a/3-11)
--	--

D sadece konuyu daha ayrıntılı anlatmakla kalmamış, aynı zamanda “*Oğuz içinde başıma kahınç, yüzüme tohınç ederler*” formüle yakın ifadesini de kullanmıştır. Hatırlanacağı üzere bu formül, *Kanturalı Destanı*'nda da geçmektedir. Görüldüğü gibi, V yazılılığın lehine sahneyi kısaltırken; D, tam tersini yapmaktadır. Öte yandan “*Dügün kanlu olsun han kızı*” ifadesini ailevi değerlere bağlı V müstensihinin metnine dâhil etmemesi hiç şaşırtıcı değildir.

Çünkü bu cümleyle Banı Çiçek'in bekâretine işaret edildiği bellidir.

Yine aynı destanda birbiri peşi sıra gelen şu iki sahnenin ilkinde D, ikincisinde ise V daha ayrıntıcı bir tavır sergilemektedir. Esasen ikisi de sözlü bir temele dayanan bu nüshalarda bu durum çok doğaldır. Müstensihler, bu noktada çok belirgin bir tavra sahip değillerdir.

Dedeyi kova kova Deli Karçar on belen yer aşurdu. Dede Korkudun ardından Deli Karçar erdi. Dedenün ensi entdi, Tangrıya sığındı, ism-i azam okıdı. Deli Karçar kılıcın eline aldı, yokarisından öyke ile hamle kıldı. Deli beg diledi ki Dedeyi depere çala (D 44a/5-10)	Kova kova on belen yer aşurdu, yine Dedem Korkudun ardından yetdi. Delü Karçar kılıcın eline aldı, Dede Korkuda havale etdi ki çala (V 72a/11-12)
Dede döndü, Bay Büre evlerine geldi. Bay Büre Beg eydür: “Dede, oğlan mısın kız mısın?” Dede: “Oğlanam” dedi. “Ya pes nece kurtıldun Deli Karçarun elinden?” (D 44b-45a/13-3)	Dede Korkut döndü, Bay Büre Begün evine geldi. Bay Büre Beg eydür: “ Dede Korkut şen mi gelür saht mı gelür? ” dedi. Gördiler kim güle güle gelür. “Dede, kurt mısın koyun mısın?” Eydür: “Kurdam” “Ya pes kaziyye nece oldı kurtıldun ol Delü Karçarun elinden?” dediler (V 72b/8-11)

İlk sahnede D, sahneyi okuyucunun gözünde canlandıran cümleler ilave etmiş; ikinci sahnede ise V, Dede Korkut'a kızı alıp alamadığını sormadan önce bir hazırlık cümlesiyle ön bilgi vermiştir. Bu tarz hazırlık yapmak, V'nin sıkça başvurduğu bir tahkiye şeklidir.

Yine aynı destanda Kısırcı Yenge ile Beyrek'in konuşmaları nakledilirken şu kısım dikkat çekicidir:

“And içmişem kısır kısırağa bindüğüm yok Karavata vardugum yok Evünüz ardında sarvanlar sana bakar, inler Büldür büldür gözlerinün yaşı akar Sen anlarun yanına vargıl, Muradını anlar verür, bellü bilgil Senünile menüm işüm yok Ere varan kız kalka, Kol saluban oynaya Men kopuz çalam” (D 58b/3-8)	And içeyim kısır kısırağa bindüğim yok, Binübene kazavata vardugum yok Evünüz ardında sarvanlar seni gözler ‘Kankı dereye getdi ola?’ deyü izin izler, ‘Kankı yanadan gele?’ deyü yola bakar, Gözlerinün yaşı revan olup akar. Sen anlarun yanına varagörgil, Muradını senün anlar verür, bellü bilgil. Benüm senünile sözüm yok. Ere varan kız yerinden örü dura, Kol saluban oyun göstere” (V 80b/7-11)
--	---

Görüldüğü gibi ikiliklere bölünebilecek bu manzumeye V, iki mısra eklemiş, bunu yaparken de “r” ile kurulmuş ahengi bozmamıştır. Eklenen iki dizeyle Kısırca Yenge’nin gayrı meşru ilişkileri daha net olarak gösterilmiştir.

Daha önce savaş sahnelerinde sözlü kalıpların nasıl kullanıldığı açıklanmıştı. *Bamsı Beyrek Destanı*’nın sonunda bulunan savaş tasvirinde V, sahneyi D’ye göre daha ayrıntılı betimlemiştir:

<p>Kazan Beg: “Ugurına beni seven binsün” dedi. Kalın Oguz begleri atlandılar. Bayburd hisarına çapar yetdiler. Kâfirler dahı bunları karşıladılar. Kalın Oguz begleri arı sudan abdest aldılar, ag alınların yere kodılar, iki rekât namaz kıldılar, adı görklü Muhammedi yâd getürdiler. Gümbür gümbür nakaralar dögildi. Bir kıyamet savaş oldu, meydan dolu baş oldu. Şökli Meliki bögürdübeni Kazan Beg atdan yere saldı. Kara Teküri Deli Dünder kılıçladı yere saldı. Kara Arslan Meliki Kara Budak yere saldı. Derelerde kâfire kırgun girdi. Yedi kâfir begi kılıçdan geçdi. Beyrek, Yegenek, Kazan Beg, Kara Budak, Deli Dünder, Kazan oğlu Uruz Beg, bunlar hisara yöriyiş etdiler. (D 61b-62a/11-12)</p>	<p>Heman Kazan Beg bir kerre haykırdı: “Beryek ugurına, beni seven begler, yigidler binsün” dedi. Kalın Oguz begleri atlandı. “Bayburt hisarı kandasın?” deyüp yortdılar. Kâfirlerün casusları vardılar, haber etdiler. Tekvur dahı askerini cem edüp karşı çıkdı. Oğuz erenleri arı sudan abdest alup iki rekât namaz kılıp atlarına süvar olup adı görklü Muhammede salavat getürüp kından kılıç sıyırıp tekbir getürüp kâfire at saldılar. Nakaralar çalındı, borı-lar ötdi. Cigerinde olanlar belirdi, muhannatlar kenar sıyırtı. Beg nökerden, nöker begden nöker begden ayrıldı. Kıyametün bir günü oldu, meydan başıla doldı. Yedi kâfir begi kılıçdan geçdi. Kazan Beg, Şökli Meliki yıkdı, başın kesdi. Kara Tekvur Meliki Dünder yıkup başın kesdi. Kara Arslan Melikini Kara Budak yıkup başın kesdi. Kâfirün sancagın tugun Beryegile Yegenek kılıçladı, yere saldı. Begler cem olup Han Kazan önlerince hisara yöriyiş etdiler. (V 83a-b/6-5)</p>
---	---

V, bu sahnede hem formüle benzer ifadeleri daha çok kullanarak anlatımı renklendirmekte hem de “kâfirlerin sancağını Beyrek ile Yegenek’in kılıçladığı” ek bilgisini vermektedir. Özellikle “*Bayburt hisarı kandasın?*” hitabı, epik anlatımı güçlendiren ve Oğuzların Kazan Bey’in inağı Bamsı Beyrek’i on altı yıl onlardan ayıran düşmana karşı duydukları öfkenin dışı vurumu olarak ilgi çekmektedir.

Uruz’un Tutsak Olması Destanı’nda, Oğlu Uruz’un düşmana esir düştüğünü anlayan Kazan’ın tavrı müstensihler tarafından oldukça farklı yansıtılmıştır:

<p>Kazan gerü döndi, geldüğü yolu önine alup yortdı. Dün katdı. Anası duymadın el altından buyurdi: “Doksan tümen genc Oguz ardumca gelsün. Oğlan tutsakdur, begler bilsün” dedi. Ol geldi ki yağı basılmışıdı, gördi oğlunun ala gözlü kırk yigidi kırılmış, bedevi atı oğlanun ohlanmış yatur. (D 72b/2-8)</p>	<p>Kazan gerü döndi, geldüğü yola getdi, yortdı. Ceng etdüğü yere geldi. Leş içinde gezerken gördikim oğlunun kırk yigidi kırılmış, oğlunun bedevi atı oklanmış, şöyle yatur. (V 96a/10-12)</p>
---	---

D, Kazan'ın tavrını Oğuz içindeki iktidar ilişkileri bağlamında ele almış, Bayındır Han'ın kızı olan Burla'nın olanlardan haberdar olmamasını ister şekilde yansıtmıştır. Burla'nın bir önceki sahnede "Han babama varayım, ağır hazine bol leşker alayım" ifadesi sadece bir teklif değildir, aynı zamanda derin yapıda "Oğuz'un beylerbeyi, babamın tüm yetkiyi verdiği Kazan Bey! Elindeki tüm imkânlara rağmen bu işi halledemiyorsan, söyle! Babam yoluyla bu işi ben sonuçlandırabilirim!" demektir ki bu da Kazan'ın itibarının iki paralık olması anlamına gelecektir. Elbette ne Kazan ne de epik anlatım tarzı buna izin verir. Nitekim V, konuyu daha üst düzeyden ele almış, D'nin konuyu Kazan'ın ağzından yansıtmış biçimini tercih etmeyerek Kazan'ı Burla'ya fazla aldırış etmez bir şekilde resmetmiştir.

Dış Oğuz'un Asi Olması Destanı'nda Kazan'ın çadırını yağmalattığı sahnede V ayrıntıcı bir tavır gösterir:

Üç Ok Boz Ok yıgnak olsa Kazan evin yağmaladurıdı. Kazan gerü evin yağmalatdı. Amma Taş Oguz bile bulunmadı, hemin İç Oguz yağmaladı. Kaçan Kazan evin yağmalatsa <i>helalinun elin alur taşra çıkarıdı</i> , andan yagma ederidi. (D 147b/9-13)	Kazan üç yılda bir İç Oguz Taş Oguz beglerin cem ederdi, evin yağmaladurdı. Gerü Han Kazan evin yağmaladı oldu. Taş Oguz begleri hazır olmayup heman İç Oguz begleri yağmaladı. Kazan Begün âdeti buyıdı ki <i>hatununun eline yapışup evinden çıkardı</i> . Evinde olan esbabını vü malını yagma ederlerdi . Gerü yagma etdürdü. Taş Oguz beglerinden kimesne yogdı. (V 103b/9-12)
--	---

V, hem bu yağmanın üç yılda bir olduğunu hem de çadırında olan eşya ve malları kapsadığını ifade etmektedir. Bu açıklamalarıyla yağma âdetiyle ilgili oldukça önemli ve tamamlayıcı bilgiler vermektedir. V müstensihî, muhtemelen yağma âdeti hakkında duyduğu bilgileri destan metnine yerleştirmiş, böylece artık unutulmaya yüz tuttuğu anlaşılan bu uygulama hakkında okuyucusunu aydınlatmaya çalışmıştır. Doğal olarak dip nüshadaki asıl şeklin V'nin yazdığı gibi olduğu da düşünülebilir. Bu durumda D'nin metinde kısaltma yaptığı söylenebilir ki hangisi olursa olsun, sonuç müstensihlerden birinin asıl metne müdahil olduğuna işaret etmektedir.

Yine aynı destanda Kılbaş ile Aruz'un konuşması bu farklılığa örnek gösterilebilir:

<p>Kılbaş bir kaç âdem ile binüp, <i>Kazanun dayısı Aruzun</i> evine geldi. Aruz dahı altun günlüğün dikmişidi, oğlanlarıyla oturmışidi. Kılbaş gelüp Aruza selam verdi, eydür: “Kazan bunlu oldı, ‘Elbetde dayum Aruz mana gelsün’ dedi. ‘Kara başum bunaldı, üzerüme yağı geldi. Develerüm bozlatdılar, kazaguçda kazılık atlarum kişnetdiler, kaza benzer kızumuz gelinümüz bunlu oldı. Menüm kara başuma gör neler geldi. Dayum Aruz gelsün’ dedi.” (D 148a-b/10-5)</p>	<p>Kılbaş birkaç adamıla binüp Taş Oguz begleri tarafına getdi. Vardı, Taş [Oguz] beglerinden Aruzun evine kondı. <i>Kazanun dayısı idi. Aruza haber oldı: “Kazan Handan adam geldi” deyü. Aruz Han: “N’ola gelsün” dedi. Aruz dahı altunlu günlüğün dikmişidi, oğlanları ile otururdu. Kılbaş gelüp Aruza bağır basdı, selam verdi. Yer gösterdiler, oturdu. “Kazan Han devletüne dualar etdi. Katı bunlu oldı, ‘Elbette elbette dayım Aruz bana gelsün yitişsün. Kara başum bunaldı, bunlu oldı. Üstümüze yağı geldi’ der” dedi. “Kaytabanda develerüm bozlatdılar, kazaguçda kazılık atum kişnetdiler, agca tümen koyunum manratdılar, kaza benzer kızımı gelinimi çağrışdurdılar. Benüm kara başuma neler geldi. Dayım Aruz bana gelsün yetişsün’ der” dedi. (V 104a-b/7-2)</i></p>
--	--

Görüldüğü gibi V, siyasi bunalım hâlinin gerektirdiği gibi Aruz’un ihanet içerisinde olduğu sahneyi uzun tutmuş, böylece töre bakımından suçlu Kazan’ın suçunu hafifletmenin ilk adımını atmıştır. Aruz, sadece zor durumda olan Kazan’a değil, soydaşlarına da yardımı reddetmiştir. Tasvirin ayrıntılı hâlde sunumu bu ihaneti iyiden iyiye göze batır hâle getirmektedir.

6. Ek Kelimelerle Anlamı Açma

Bu başlık altında daha fazla örnek üzerinde durulabilirse de iki örnek vermek yeterlidir. Çünkü bu noktada her iki müstensihinin de pek çok tasarrufu vardır.

Mukaddime’den alınan bu kısımda V müstensihî, İslami bakımdan önemli gördüğünden olsa gerek “*kıyamet olmayınca*” eklemesini yapmıştır:

Çıhan can gerü gelmez (D 3b/1)	Ve çıhan can kıyamet olmayınca gerü gelmez (V 58 b/10)
--------------------------------	---

Boğaç Han Destanı’nda yer alan ve kahramanın, annesine sarkıntılık etmekle suçlandığı sahnede, V şu eklemeyi yapmaktadır:

Anasına kasd eyledi (D 12 a/5)	Anasına kasd eyledi, el uzatdı (V 63 a/8-9)
--------------------------------	--

V’deki ekleme, okuyucuya Boğaç’ın eyleminin niteliğini belirginleştirmek için yapılmış olup “ensest”e uzanan bir iftiraya kurban gittiğine işaret etmektedir.

7. İslami Terim Kullanımı

Bu başlık altında altı örnek üzerinde durulmuştur. Bunların dördünde V, ikisinde ise D İslami terimleri tercih etmiştir. Ancak bu tercihin D müstensih-

hinin zihin dünyasından çok, istinsah ettiği nüshaya daha bağlı olmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Dede Korkut destanlarının İslamiyet öncesi köklere sahip olduğu kesinse de anlatılar bu yeni dinin emir ve yasaklarına uygun şekilde adapte edilmiştir. Bu uyuşumu sağlayan temelde anlatıcılar ise de destanların yazıya geçirilme sürecinin de bu duruma katkısı olduğu anlaşılıyor.

Mukaddime'den alınan aşağıdaki kısım iki müstensihinin zihniyetleri arasındaki ince; ama çok ilginç bir farklılık hakkında ipucu verir mahiyettedir:

Oguzun ol kişi temam bilicisiydi ne derise olurıdı gayibden dürlü haber söyleridi. Hak Teala anın gönline ilham ederidi (D 3 a/4-5)	Oguzun içinde temam vilayeti zahir olmuş idi. İlham-ı Rabbaniyle neçe sözler söylerdi (V 58b/2-3)
---	--

D'deki Korkut Ata tasviri, eğer metnin İslami döneme ait olduğunu bilmesek, bir şamanın tasvirine uymaktadır. Muhtemelen ilk anlatıcının tasvirine çok yakındır. Hâlbuki V, Dede Korkut'u "velayet" sahibi bir veli yapmakta ve ancak Allah'ın ilham etmesiyle söz söyleyebileceğini vurgulamaktadır. Üstelik D'de vurgulanan "gaybdan haber verme" motifi burada tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Ancak yukarıdaki açıklama, D müstensihinin İslami etkilere kapalı olduğu anlamına gelmemelidir. Tam tersine *Mukaddime*'de oldukça hacimli bir yer kaplayan aşağıdaki kısım, sadece D nüshasında vardır:

Agız açup öger olsam Üstümüzde Tanrı görkli Tanrı dostu din serveri Muhammed görkli Muhammedin sag yanında namaz kılan Ebu Bekr-i Sıddık görkli Ahır sıpara başıdur Amme görkli Hecesinleyin düz okinsa Ya-Sin görkli Kılıc çaldı din açdı Şah-ı merdan Ali görkli Alinin ogulları Peygamber nevâdeleri Kerbela yazısında Yezidiler elinde şehid oldı Hasanla Hüseyin iki kardaş bile görkli Yazılıp dizilip gökden indi Tanrı ilmi Kur'an görkli Ol Kur'ânı yazdı düzdi Ulemalar öğrenince güydi bahdı Âlimler serveri Osman Affan oğlu görkli Alcak yerde yapılıpıdur	Tanrı evi Mekke görkli Ol Mekkeye sag esen varsa esen gelse Sıdki bütün hacı görkli Sagış güninde ayne görkli Ayne günü okınanda kutbe görkli Kulak urup dinleyende ümmet görkli Minârede banlayanda fakı görkli Dizin basup oturanda helâl görkli Dulumından agarsa baba görkli Ag südin doya emzirse ana görkli Yanaşup yola girende kare buğur görkli Sevgili kardaş görkli Yanal ala ev yanında dikilse gerdek görkli Uzunca tenefi görkli Ogul görkli Kamusına benzemedi Cümle âlemleri yaradan Allah Tangrı görkli Ol öğdügüm yüce Tangrı Dost oluban meded ersün (D 4b/10-5 b/5)
---	---

Buradaki tasvirler tamamıyla Sünni bir İslam anlayışına sahip birinin eklemesidir. Dolayısıyla D müstensihinin, İslam dışı öğeler barındıran yapıları kullanmasının dip nüshayı mümkün mertebe aynen geçirme isteğinin bir yan-

sıması olduğunu düşünüyoruz. Nitekim aşağıdaki alıntı, bu sadakat sonucu muhafaza edilmiş gibidir:

Anlar dahı bu dünyaya geldi geçdi Kervan gibi kondı göçdi Anları dahı ecel aldı, yer gizledi Fani dünya kime kaldı Kara ölüm geldüğünde geçit versün Sağlıgıla sağınçın devletün Hak artursın Ol öğdügüm yüce Tangrı dost olubanı med- ded ersün (D 19a-b/11-2)	Anlar dahı bu dünyaya geldi getdi Ecel aldı yer gizledi Fani dünya kime kaldı Gelimli gedimli dünya Son ucı ölümlü dünya Kara ölüm geldüğünde ağ imandan ayırmasun Sağlıgın sağınçın devletün Hak artursın Öl öğdügüm yüce Tanrı dost olup meded ersün (V 67a-67b/12-2)
---	--

D’de ifadesini bulan “ölümün geçit vermesi” Şamanlıkla ilişkili bir öge gibi görünmektedir. Şamanların yer altına iniş tasvirlerinde sıkça rastlanan ve her görülen nesnenin önüne getirilen “kara” sıfatının dışında, şaman öbür dünyanın geçidi konumundaki “yer mesi” adı verilen bir deliğin önüne gelir. Buranın ardından büyük bir denizin üstündeki saç kılı kadar ince bir köprüden geçer. Erlik’in konağına girmek için kapıdaki bekçi ve köpekleri yanında getirdiği armağanlarla ikna eder (Eliade 1999: 233-234). Açıkçası öteki dünyadaki yolculuk hemen her kültürde bir geçit fikri etrafında şekillenmektedir. Bunun kadim bir işaret olduğu rahatlıkla söylenebilir. V müstensihisi ise pek anlam veremediği “geçit” kelimesi yerine çok daha İslami olan “ağ iman” sözcüğünü getirerek, metni daha İslami bir havaya sokmuştur.

Uruz’un Esir Olması Destanı’nda kesilmek için çengele götürülen Uruz’un tasviri şu şekilde yapılmaktadır:

Yermürü yermürü ağladı, cigercüğünü dagladı (D 30a/8)	Dergah-ı Hakka yüzün dutup adı görklü Muhammedi şefi getürdi. Daha ağladı (V 89a/11)
--	--

V, net biçimde İslami öğeleri devreye sokmaktadır. Böylece biraz sonra gerçekleşecek olan kurtarıma hadisesi peygamberin şefaatine bağlanacaktır.

Dış Oğuz’un Asi Olması Destanı’nda geçen ant sahnesi de iki müstensihin tavrını göstermesi bakımından ilgiye değer:

“Bilür misin seni neye kıgırduk?” Beyrek eydür: “Neye kıgırdunuz?” Aruz eydür: “Heb şol oturan begler Kazana asi olduk, and içdük.” Mushaf getürdiler: “Sen dahı and iç” dediler. “Kazana men asi olmazam” deyü and içdi. (D 150a/4-7)	“Bilür misin Beryek, seni neye okıdum?” Beryek: “Buyurun” dedi. Aruz: “Bu oturan begler hep Kazana asi olup and içmişlerdür.” Mushaf getürdiler: “Sen dahı and iç” dediler. Beryek eydür: “ Vallahi , ben Kazana asi olmazam” dedi. (V 105b/2-4)
--	--

Ant sahnesi iki nüshada da ortak motiflerle başlamaktadır: Mushaf ve ant söz kalıbı. Ancak daha sonra D nüshasında Beyrek, “*ant içerken*”; V’de Arapça yemin kalıbı olan “*vallahi*” kelimesi kullanılmaktadır. V müstensihisi, muhtemelen kendi devrinde artık iyiden iyiye yaygınlaşmış bu söz kalıbını metne

eklemekte beis görmemiştir. D ise nispeten daha arkaik öğeler barındıran dip nüshayı kopyalamıştır.

Son örnek *Bamsı Beyrek Destanı*'ndandır:

Dedeyi kova kova Deli Karçar on belen yer aşurdi. Dede Korkudun ardından Deli Karçar erdi. Dedenün ensi entdi, Tangriya sıgındı, ism-i azam okıdı. Deli Karçar kılıcın eline aldı, yokarısından öyke ile hamle kıldı. Deli beg dileidi ki Dedeyi depere çala (D 44a/5-10)	Kova kova on belen yer aşurdi, yine Dedem Korkudun ardından yetdi. Delü Karçar kılıcın eline aldı, Dede Korkuda havale etdi ki çala (V 72a/11-12)
--	---

D, Dede Korkut'un Deli Karçar'ın kılıcından korunabilmesini Allah'a şıgınıp ism-i âzama okumasıyla açıklamıştır. V'de böyle bir eklemeye gerek görülmemiştir.

8. Salur Kazan Taraftarlığı

V müstensihinin Salur Kazan taraftarı olduğunu söylemek mümkün müdür? Eğer tarafsa bunun sebebi nedir? *Dede Korkut Kitabı*'nın ana kahramanı Salur Kazan'ın diğer Oğuz yiğitleriyle olan ilişkilerinin yansıtıldığı sıfatlamalara baktığımızda, karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

Kazan'ın Evinin Yağmalanması	
1 Kazan eydür: “Üç yüz yigidilen oğlum Uruz menüm evüm üstine dursun” dedi. Konur atın çekdürdi, butun bindi. <i>Tepesi kaşga aygırına Dünder bindi. Gök bedevinin dardırdı, Kazan Begün karındaşı Kara Göne bindi. Ag bedevinin çekdürdi, Bayındır Hanun yağısın basan Şir Şemseddin bindi. Barasarun Bayburd hisarından parlayup Beyrek boz aygırına bindi. Konur atlu Kazana keşiş deyen Beg Yegenek dori aygırına bindi.</i> Saya varsam dükense olmaz (D 20b/5-12)	Kazan eyitdi: “Üç yüz yigit ile oğlum Uruzu koram” dedi. Heman konur atını çekdürdi. Kazan bindi (V 84b/4-5)
2 Hamidilen Mardin kalesin depüp yıkan, <i>Demür yaylı Kıpçak Melike kan kusduran, Gelüben Kazanun kızın erligile alan, Oğuzun ak sakallu kocaları görende Ol yigidi tahsinleyen, Al mahmudi şalvarlı, Atı bahri hotazlı</i> Kara Göne oğlu Kara Budak (D 32a/5-11)	Hamid ilen Mardin kalasın yıkan, Kapçak Melike kan kusduran, Kara Göne oğlu Kara Budak (V 90a/7-9)
3 Çaya [baksa] çalımlu, Çalkara kuş erdemlü, Kur kurama kuşaklu, Kulagı altun kübeli, kahn Oguz beglerini bir bir atundan yıkıcı Kazılık Koca oğlu Beg Yegenek (D 32b/8-10)	Çalımlu, çal kara kuş erdemlü, Kulagı altun küpeli, Kazılık Koca oğlu Yegenek (V 90a-b/13-1)

<p>4 Demür Kapu Dervendindeki Demür kapuyı depüp alan, Altmış dutam ala gönderinün uçında er böğürden Kıyan Selcük oğlu Delü Dunda[r] (D 32a/1-4)</p>	<p>Demür kapu Derbendin tepüp yıkan, Altmış dutam gönderinden er böğürden, Kazan gibi pehlevanı üç kez atndan yıkan Kıyan Selcük oğlu Delü Dundar (V 90a/5-6)</p>
<p>Uruz'un Tutsak Olması</p>	
<p>5 Demür Kapu Derven[din]deki demür kapuyı kapup alan, Altmış tutam ala gönderinün uçında er böğürden, Kazan gibi pehlevanı bir savaşda üç kerre atdan yıkan, Kıyan Selcük oğlu Delü Dundar (D 77a/3-7)</p>	<p>Demürkapu Dervendin tepüp yıkan, Altmış dutam ala gönderinün ucında er böğürden, Kıyan Selcük oğlu Delü Dundar (V 98b/9-11)</p>
<p>6 Kara kuş erdemlü, Kur kurma kuşaklı, Kulagı altun küpeli, Kalın Oguz beglerini bir bir atdan yıkan, Kazılık Koca oğlu Yegenek (D 77b/4-6)</p>	<p>Çal kara kuş erdemlü, Kur kurma kuşaklı, Kulagı altun küpeli, Kalın Oguz ümidi, Kazılık Koca oğlu Yegenek (V 99a/6-7)</p>

Görüldüğü gibi yukarıdaki sıfatlamaların dördü (1, 2, 4, 5) doğrudan Kazan'la ilgilidir, ikisi (3, 6) ise kalın Oğuz beyleri bağlamında Kazan'ı da kapsamaktadır. Burada hemen göze çarpan bir durum, 4 numaralı epitet hariç, V'deki tüm sıfatlamalarda Kazan'ın karizmasına gölge düşürecek tüm ifadelerin atılmış olmasıdır. Ancak 4 numaralı epitetin varlığı, V'nin Kazan'ı kollayan bir müstensih tarafından yazıldığı ve bu sebeple de Kazan'la ilgili olumsuz ifadeleri metinden çıkardığını söyleme olanağımızı sınırlandırmaktadır. İşin ilginç tarafı bu sefer D'de olumsuz ifadenin yer almamasıdır. Elbette bu ifadeyi V müstensihinin dalgınlıkla yazdığı düşünülebilir. Hem D hem de V nüshalarında sıkça rastlanan yazım hataları ve atlamalar göz önüne alındığında, bu durum hiç de uzak bir ihtimal değildir. V'nin Kazan ve İç Oğuz beyleriyle ilgili destanların toplaması olduğu düşünüldüğünde (Pehlivan 2014b: 435-443), bu nüshanın müstensihinin Kazan'la ilgili olumsuz ifadeleri metinden çıkarması daha da uygun gelmektedir. Nitekim Kazan'ın pek de olumlu rolde olmadığı bazı destanlar (*Begil oğlu Emren*, hatta *Uşun Koca Oğlu Segrek*) V nüshasına alınmamıştır. Her ne kadar bize göre *Tepegöz Destanı*'nın V'ye alınmamasının sebebi başkaysa da bir yan sebep olarak, Kazan'ın Tepegöz'ün karşısında etkisiz kalması, hatta bunu Basat'a itiraf etmesi gösterilebilir. Tüm bunlar göz önüne alındığında derlemesine *Hikâyet-i Oğuznâme-i Kazan Beg ve Gayrı* adını veren bu kişinin, Kazan taraftarı olduğu söylenebilir. Sebebine gelince, yeni kaynaklar bulunmadığı sürece, bu bir muamma olarak kalmaya mahkûmdur. Kim bilir? Belki de kendisinden Kazan Bey ve çevresiyle ilgili anlatıları yazmasını isteyen müşterisini memnun etmek istiyordu...

Sonuç

Müstensih, şair/yazar/derleyen/anlatıcı ile bugünkü okuyucu arasında duran bir üçüncü kişidir. Onun bilgisi, idraki, gayreti ölçüsünde eser ile bugünün araştırmacısı temas kurmak imkânına sahiptir. Bu bağlamda müstensihi yok kabul etmek veya sadece basit bir kopyacı olarak görmek, metinle ilgili bazı sorunları çözmeye önündeki ciddi engellerden biridir. Özellikle halk edebiyatı metinlerinde müstensihnin etkisi oldukça yüksek bir noktaya varmaktadır. Elbette tüm farklılıkları müstensihnin müdahalesine bağlamak mümkün değildir. Özellikle halk edebiyatı örneklerinde anlatıcının farklı yerlerde aynı ürünü belli oranda değiştirmesi, ilk kaydedenlerin hataları vs. pek çok başka faktörü de göz önünde bulundurmamak zorunludur.

İki nüsha hâlinde günümüze gelebilmiş olan *Dede Korkut Kitabı*'nın ortak bir dip nüshaya bağlandığı yaygın bir kanaattir. Eğer bu yargı kabul edilirse, iki nüsha arasındaki pek çok farklılığın kaynağını eseri istinsah edenlerde aramaktan başka çıkar yol kalmaz. Bu makalede bu ön kabule bağlı olarak iki müstensih arasında sekiz noktadan bir karşılaştırma yapılmış ve sonuçta bu noktalarla ilgili şu sonuçlara ulaşılmıştır:

“Aile sevgisi” bakımından eserdeki tüm sahneler (on bir nokta) karşılaştırılmış ve istisnasız biçimde V'nin aile bütünlüğüne çok önem verdiği, tüm sahneleri bu doğrultuda kurguladığı görülmüştür. “Sözlü kalıp kullanımı” noktasında yirmi sekiz noktada karşılaştırma yapılmış ve yedi noktada V'nin yirmi bir noktada ise D'nin sözlü kalıpları başarılı biçimde kullandığı tespit edilmiştir. Bu da D'nin sözlü anlatımın özelliklerini daha iyi yansıttığını gösterir niteliktedir. Destanın ana kahramanı olan “Salur Kazan”la ilgili olarak, V'nin Kazan'ın karizmasını kollayan bir tutum içinde olduğunu düşünmek için yeterli veri olduğu düşünülebilir. Gerek sıfatlamalardaki sansürler gerekse V nüshasının genel anlamda Kazan'la ilgili destanların bir derlemesi oluşu, bu husustaki kanaati güçlendirir niteliktedir. Diğer beş karşılaştırma konusunu oluşturan “kurgu dikkati”, “kurgu eksiğini tamamlama”, “ayrıntıcı tavır”, “ek kelimelerle anlamı açma” ve “İslami terimleri kullanma” yönünden iki müstensihnin birbirlerine yakın bir tavır içinde olduğu söylenebilir. Her ne kadar makalede bu konularda az sayıda örnek verilmişse de nüshaların tamamı karşılaştırıldığından ve bu noktalarda bariz bir farklılaşma tespit edilemediğinden, bu sonuca varmak için herhangi bir şüphe duyulmamıştır.

Kaynakça

AKSOY SHERİDAN, Aslı (2008), “Sözlü Formül Kuramı Işığında Dede Korkut Kitabı'nın Bakış”, *Millî Folklor*, S 79, s. 21-33.

BAŞGÖZ, İlhan (1998), “Dede Korkut Destanında Epitetler”, Çev.: Nebi ÖZDEMİR, *Millî Folklor Dergisi*, S 37, s. 23-35.

ÇOBANOĞLU, Özkul (1998), “Sözlü Kompozisyon Teorisi ve Günümüz Halk Bilimi

Çalışmalarındaki Yeri”, *Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Matbaası, s. 138-171.

EKİCİ, Metin (2007), *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*, Ankara, Geleneksel Yayınları.

ELİADE, Mircea (1999), *Şamanizm -İlkel Esrime Teknikleri-*, Çev.: İsmet BERKAN, Ankara, İmge Yayınları.

ERGİN, Muharrem (1994), *Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile*, Ankara, TDK Yayınları.

GOODY, Jack (2011), *Yaban Aklın Evcilleştirilmesi*, Çev.: Koray DEĞİRMENCİ, İstanbul, Pinhan Yayıncılık.

GÖKYAY, Orhan Şaik (2000), *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul, MEB Yayınları.

HAYMES, Edward R. (2010), *Sözlü Destan -Sözlü Şiir Araştırmalarına Giriş-*, Çev.: Ali ÇELİK, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

KAÇALIN, Mustafa S. (2006), *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı Kitâb-ı Dedem Korkud ala lisân-ı tâ'ife-i Oğuzan*, İstanbul, Kitabevi Yayınları.

OLRİK, Axel (2006), “Halk Anlatılarının Epik Kuralları”, Çev.: Aziz ERKAN, *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar, I*, Haz.: M. Öcal OĞUZ vd., Ankara, Geleneksel Yayınları, s. 98-111.

ONG, Walter J. (1999), *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözü'nün Teknolojileşmesi*, Çev.: Sema POS-TACIOĞLU BANON, İstanbul, Metis Yayınları.

ÖZÇELİK, Sadettin (2005), *Dede Korkut Araştırmalar; Notlar, Dizin, Metin*, Ankara, Gazi Kitabevi.

REICHL, Karl (2002), *Türk Boylarının Destanları*, Çev.: Metin EKİCİ, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

TURAN, Fatma Ahsen (1997), “Dede Korkut ile Oğuz-name'deki Ortak Formüller”, *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Edebiyatı Seksiyon Bildirileri II*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 299-308.

TURAN, Fatma Ahsen (2002), “Formül Nazariyesi”, *Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri*, 26-28 Mayıs 2000, Haz.: İsmet ÇETİN, Ayşe YÜCEL, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 667-676.

PEHLİVAN, Gürol (2014a), “Müstensihin Edebî Eserin Yaratımındaki Rolü -Dede Korkut Kitabı Örneğinde-, *Millî Folklor*, S 101, s. 101-112.

PEHLİVAN, Gürol (2014b), *Dede Korkut Kitabı'nda Yapı, İdeoloji ve Yaratım*, Ege Ü Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

ROSSİ, Ettore (1999), “Dede Korkut Kitabı Üzerine Araştırma”, Çev.: Mahmut ŞAKİ-ROĞLU, *Erdem*, S 34, s. 181-276.

TEZCAN, Semih (2001), *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

TEZCAN, Semih-Hendrik BOESCHOTEN (2001), *Dede Korkut Oğuznameleri*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

VELİYEV, Kâmil (1989), *Destan Poetikası*, Haz.: Halil AÇIKGÖZ, İstanbul, Türkiyat Matbaacılık.

ZAHİDOĞLU, Vahit (1999), “‘Kitab-ı Dede Korkut’un Vatikan Nüshası Çok Kötü Bir Nüshadır’ mı?”, *Atatürk Ü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S 13, s. 153-168.

